

Харченко Л.М.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

**ЦІННІСНІ ВИМІРИ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ
У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

У статті розкривається концепція щастя Григорія Сковороди як основа особистісного буття, самореалізації та творчої діяльності людини. Аналізується проблема людини, її існування. Життя людини має бути радісним, а зробити його таким може тільки вона сама. Григорій Сковорода стверджує, що щастя досягне для всіх. Для того, щоб його пізнати, не обов'язково досягнути складну філософську матерію чи прилучитися до кола вибраних. Щастя – просте і за змістом, і за формою. Особлива увага звертається на самопізнання як осмислення вищого закону історичного, за самою своєю суттю, буття людини, яке Г. Сковорода трактує в найзагальнішому плані. Розкрито філософські погляди українського філософа, що проявляються у свободі самовираження, в пошуках щастя, істини і пізнанні самого себе.

Ключові слова: філософія, пізнання, самопізнання, щастя, буття, людина, особистість, суспільство, духовні цінності.

Актуальність теми дослідження. Нині у філософській думці актуалізуються процеси переосмислення феномену людини, передусім у аспекті інтеграції духовного та соціального. Вирішення цієї проблеми передбачає звернення до ідей видатного українського мислителя Григорія Сковороди, котрі здатні багато чого прояснити у сучасних пошуках гармонійного існування людини у соціумі. Сковорода моделює ідеал людини, тільки не «людини-героя», для якої сенс життя вимірюється матеріальними цінностями, а, навпаки, духовно багаті, узгоджені з зовнішнім світом через «сродну працю».

У центрі його уваги перебувала й проблема щастя. Вона пов'язувалася в нього зі «сродною працею», яка, на тверде переконання філософа, є необхідною передумовою щастя.

Актуальність цієї теми зумовлюється необхідністю поглибленого вивчення філософських аспектів концепції самопізнання Г. Сковороди для обґрунтування основоположних принципів і засад становлення та самореалізації творчої особистості в умовах інтенсивного розвитку національного соціокультурного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література, присвячена цій темі, надзвичайно чисельна і різноманітна. Вона охоплює широке коло історичних та філософських проблем.

Розвиток філософської думки кінця XVI – XVIII ст. проаналізований та узагальнений

в працях В. Нічик [4], окремі проблеми глибоко розглянуті дослідниками Ю. Вільчинським, М. Кашубою, В. Литвиновим, І. Огородником, М.Д. Роговичем, Л.В. Ушкаловим, З. Хижняк, Н. Мозговою, Ю. Федівим та іншими. Ці автори визначають характерні риси розвитку теоретичного мислення, виявляють закономірності становлення оригінальної філософської думки цього періоду, розглядають питання братського руху, діяльність мислителів Києво-Могилянської академії, дають обґрунтовану оцінку їх творчості, розкривають її ідейний зв'язок з надбаннями західноєвропейської філософії, наголошуючи на створенні вітчизняної філософської традиції.

Специфіку людської діяльності, основи творчої, «сродної» праці у філософії мислителя аналізували Г. Волинка, Б. Кульчицький, М. Сич та інші.

У сучасній вітчизняній філософії розгорнуто широке дослідження усього спектру філософських проблем сковородинознавства, плідні ідеї у вивченні яких обґрунтовують І. Бичко [1], І. Бойченко, Г. Волинка, Г. Горак [2], В. Микитась, М. Попович [6], Є. Причепій, В. Табачковський та інші.

Мета статті – визначити та проаналізувати концепцію щастя Г. Сковороди як основу особистісного буття людини.

Виклад основного матеріалу. Основне спрямування праці Г. Сковороди зводиться до дослі-

дження людини, її існування. Науку про людину та її щастя він вважав найважливішою з-поміж усіх інших наук.

На ґрунті об'єднання категоріальних сутностей любові та віри у пізнанні людиною самої себе складається категорія «щастя». Щастя міститься в нас самих, осягаючи себе, знаходимо духовний спокій «Щастіє наше есть мир душевный, но сей мир к коему-либо веществу не причитається; он ни золото, ни серебро, ни дерево, ни огонь, ни вода, ни звѣзды, ни планеты.» [8; с. 361]. Щастя легко досягається, коли людина йде шляхом любові та віри. Його досягнення залежить тільки від самої людини, її серця. Всі люди народжені для щастя, але не всі досягають його, вважає мислитель. Ті, хто задовольняється багатством, почестями, владою та іншими зовнішніми атрибутами земного існування, роблять величезну помилку, стверджуючи, що вони досягли щастя. Вони отримують не щастя, а його привид, образ, який у кінцевому рахунку перетворюється на прах. Г. Сковорода наполегливо підкреслює, що люди переважно вступають на легкий шлях його видимості. Він стверджує, що не в насолоді щастя, а в чистоті серця, в духовній рівновазі, в радості.

Г. Сковорода своїм власним життям утворює оригінальну думку, що заклик «Пізнай себе» – це не тільки вираження необхідності пізнання людської екзистенції, а й вказівка основного шляху цього пізнання. А суть її в тому, що найкраще себе може пізнати сама людина, бо шлях пізнання – це не лише раціональне осягнення людського життя, а, насамперед, переживання його. Мабуть, тому Г. Сковорода прагнув самотності, бо найвищим щастям вбачав досягнення глибин власної душі. Задля цього не прагнув самоізоляції, а самовдосконалення.

У міркуваннях Г. Сковороди про щастя наявний такий важливий аспект: «Правда, мы родились к истинному счастью и путешествуем к нему, а жизнь наша есть путь, как рѣка текучий» [8, с. 324]. Тобто людське щастя втілюється не тільки в духовних шуканнях, у сердечній радості, а й у праці, зокрема спорідненій. Філософ вказує, що здібності дає людині Бог, що царство Боже всередині людини. Прислухаючись до свого внутрішнього голосу, людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, котре приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій. Всі заняття добрі лише тоді, коли виконуються у відповідності з внутрішньою схильністю.

Таким чином, філософ наполягає на тому, що життя людини має бути радісним, а зробити його

таким може тільки вона сама. Він стверджує, що щастя досягне для всіх. Для того, щоб його пізнати, не обов'язково осягнути складну філософську матерію чи прилучитися до кола вибраних. Щастя – просте і за змістом, і за формою. На підставі такого його розуміння філософ проповідував простоту життя, бідність (але не аскетизм, а розумну достатність), задоволення, яке випливає із спілкування людини з природою. Особливістю філософії Г. Сковороди є поділ світу на два начала: вічне та тлінне. Переважного значення він надає Вічному, нетлінному.

Центром розгортання соціальної проблематики є проблема людського щастя. Виходячи з концепції двоїстої природи світу, Г. Сковорода розрізняє в людині її тілесну і духовну (божисту) натури. В цьому не було нічого нового, якби філософ безпосередньо наслідував теософську традицію протиставлення смертного тіла безсмертній душі. На перший погляд роздвоєний «мікрокосм» Г. Сковороди так і сприймається: адже в людині є «божисте», невидиме, й матеріальне, тілесне. Проте автор не завжди дотримується жорсткої традиційної схеми їх протиставлення. Він не стільки протиставляє ці дві природи в людині, скільки підкреслює перевагу невидимої природи над видимою, тілесною. Бо дійсна людина – це її внутрішній, духовний світ з притаманними йому волею, розумом, почуттями, прагненнями, природними здібностями, що приносять задоволення й щастя.

Концепція людини в творчості Г. Сковороди набула подальшого розвитку в ученні про «сродну працю».

У складній алегоричній, символічній системі його вчення, автор визнавав чітко відображені основні духовні цінності селянського стану. Про це свідчать заклики до поміркованості в життєвських потребах.

Г. Сковорода був мудрою людиною, філософом; він бачив панівне соціальне зло, нерівність і несправедливість. Його ставлення до них негативне, осудливе, але це осуд зовнішнього спостерігача, котрий переконаний у нездоланності наявного зла, хоча шляхи й рецепти подолання його відомі. Цю особливість соціального протесту філософа-громадянина проти «мира лукавого» його кумирів та ідолів тонко підмітив Іван Франко, підкресливши, що мислитель цінував понад усе свободу і бачив, що для його поглядів й ідеалів, його вдачі і моральної чистоти не було місця в суспільній ієрархії.

Спосіб життя Г. Сковороди відповідав його переконанням, ідеалам і вченню. Мудрець мріяв

про ідеальне суспільство, засноване на принципах свободи, людської взаємоприязні та щастя.

Таким чином, ідеал суспільства й соціальних взаємин він вбачає не в світі матеріальних, уречевлених, предметних взаємин, а у стосунках, опертих на глибинні духовні й моральні засади, на внутрішні переконання людини, здатної керувати тілом і тілесними пристрастями, які суперечать божистому й людському, духовні, є ідеалами добра, щастя та істини. Г. Сковорода стверджує: «Щастіє твоє внутр. Тебе есть, тут центр его зарыт: узнав себе, все познаеш, не узнав себе, во тмѣ ходишь будеш и убоишися страха, гдѣ его не бывало. Узнать себе полно, познаться и задружить с собою сей есть неотъемлемый мир, истинное щасті и мудрость совершенная» [8, с. 372]. Сковорода продовжує: «Слушай, христіанине, с твоим языческим сердцем! Долго ль тебе лежать на земли? Будеш ли ты когда-нибудь человек? Не будеш – для чего? Для того, что на плотскую завѣсу засмотрѣлся, а на лице истиннаго божіего человекѣка смотрѣть никак твоєму оку нетерпеливо» [8, с. 137].

У своєму творі під назвою «Наркісс» Сковорода звертається до однойменного персонажа, щоб показати різницю між самолюбством, егоїстичною любов'ю і справжньою любов'ю до власного «Я», що витікає із пізнання самого себе. По-справжньому пізнати себе – значить полюбити себе. «Видно, что любовь есть Софіина дщерь. Гдѣ мудрость узрѣла, там любовь сгорѣла» [8, с. 154]. Сковорода продовжує: «Наркісов образ благовѣстит сіе: «Узнай себе!». Будьто бы сказал: хочещи ли быть доволен собою и влюбиться в самага себе? Узнай же себе! Испытай себе крѣпко. Право! Како бо можно влюбиться в невѣдомое?» [8 с. 154].

Отже це не значить любити себе заради самозакоханості. Ця любов до себе не має нічого спільного із самолюбством, а, навпаки, вона протиставляється йому. Любов до свого «я» заснована на любові до ближнього, на любові до «я» ближнього. Я люблю себе, щоб любити свого ближнього, тому що я повинен любити свого ближнього так, як я люблю себе самого. Ось основний сенс тези Сковорода, відповідно до якої потрібно пізнати себе, щоб полюбити себе. Але наш філософ іде далі: «... ести кто щастлив <...> Будь добр ко всѣм. Не обидиш и врага своего, ести хоть мало узнать себе потщисься. Но презираю природу твою и радуюсь. Конечно, узнаеш себя, ести любить будеш вникать крѣпко внутрь себе, крѣпко, крѣпко...» [8, с. 372]. Любити – значить

любити серце іншого, хоча воно й відрізняється від вашого.

Тим часом людина може «відродитися», щоб стати справжньою людиною, оскільки, якзначає мислитель «Источником нещастія есть наше безсовѣтіе: оно-то нас плѣняет, представляя горкое сладким, а сладкое горким. Но сего бы не было, естли бы мы сами с собою посовѣтовали» [8, с. 330].

Основне у філософії Г. Сковорода – це пошук справжньої, істинної людини. Ця мета і лежить в основі його пошуку: світ, суспільство відійшли далеко від абсолюту і людина втратила сенс свого покликання.

Людина – більша, ніж сума її знань, ніж соціальна структура, яку вона створює і в яку включає себе, бо суть справжньої людини не залежить від її становища у видимому світі. Людина – це сума прагнень, здогадів, безкінечних бажань усього людства. Вона має необмежені можливості серця.

Основна філософська ідея Г. Сковорода сконцентрована навколо поняття «серце» людини. Він вважає, що поняття «зовнішня людина» належить до царини почуттів та психологічної сфери життя людини, включаючи і психологічну діяльність. Те, що більшість людей вкладає у поняття внутрішнього життя, включає в себе діяльність нашого мозку, аналітичні і творчі здібності, які виявляються в аналітичному мисленні та логічному міркуванні. Сковорода охоче з цим погоджується, але він розглядає цю так звану внутрішню активність як поверхневу і другорядну стосовно до більш глибокого, що є в людини – основного духовного суб'єкта. Він допускає, проте, що цю сферу свідомого і духовного життя людини можна назвати загальними словами «внутрішній світ».

Ідеї самопізнання Г. Сковорода відводив особливе місце у своїх філософських роздумах, духовних розмовах і педагогічній практиці. Перша виступає у філософа неодмінною умовою істинного шляху пізнання. Проблема самопізнання знаходить своє відображення в його трактатах «Наркісс», «Асхань», в багатьох листах, байках і духовних віршах.

Сенс життя у філософії українського філософа виявляється в самопізнанні і самовдосконаленні, в розкритті людиною самої себе. Звичайно, ця самореалізація людини припускає повернення до глибоких основ її існування.

Щасливою, на думку мислителя, людина може бути лише тоді, коли вона живе й працює згідно зі своєю «сродністю», а щастя – одна з центральних категорій його етики. Той, хто не дає мож-

ливості людині так жити, робить її нещасною і, згідно з філософськими поглядами Г. Сковороди, морально засуджується. Відстоюючи право на свободу, Г. Сковорода захищає право на самобутність і свободу її прояву. На це спрямована його теорія «сродностей». Проблему самобутності він розв'язує кардинально й однозначно. Самобутність особистості, а, отже, як впливає з його вчення, і народу, нації визнається й цінується, оскільки вона не тільки має статус божистості, а й корисна людству, бо її самореалізація збагачує людство досягненнями такої ж самобутної «сродної» праці.

Г. Сковорода вказує на ту обставину, що найважча праця, якщо вона виконується з Богом, стає легкою. Людина, котра знайшла свою «сродність», працює натхненно й легко, долає будь-які труднощі. Така людина незламна у реалізації своєї волі, бо її воля стає тотожною з Божою волею. Сродна праця – праця цілеспрямована, обов'язкова і її ознака – це її корисність, потрібність іншим. Сродності, згідно з ученням Г. Сковороди, розподіляє Бог і, отже, розподіляє найкращим чином. Люди, які роблять свій внесок до вселюдської праці, співпрацюють згідно з божественним планом, а діяльність кожної людини збагачує людство й ошаслиблює того, хто втілює, самореалізує себе в спорідненій праці. Під Богом можна розуміти й відчужену людську сутність, яка, у свою чергу, є соціальною. Тоді «сродна» діяльність може розумітися як така, що перебуває в гармонії з потребами людини, людства.

Основну увагу філософ зосередив на проблемі людини та її щастя. Він невтомно шукав шляхів до цього щастя: «Не знаєш ли ты, что и самой счастья истинного иск есть то шествіе путем божіим и путем мира, ім'юющим свои многія степени? И не начало ли сіе есть истинного счастья, а чтобы находится на пути мирном?» [8, с. 341]. На думку мислителя, важливу роль у створенні ґрунту для добробуту людини і всього людства повинна відігравати творча праця. Така умова буде реальною лише тоді, коли праця відповідатиме душевному покликанню людини, її нахилам. Так народилася оригінальна теорія «сродної праці». Природа чи Бог кожній людині від народження дає певні здібності і важливо не занедбати їх, а відчуті і жити згідно з ними. А це значить, що треба жити за натурою, але не йти за сліпою натурою, а за внутрішнім своїм блаженним духом. Людина ж іде проти цього духу, коли, за Сковородою, входить у неспоріднену стать, бере непридатний для себе обов'язок, навчається тому, для чого не народжена,

приятелює з тими, до яких не народжена. Якщо притримуватися цих умов, то можна стати щасливим у всякому стані та на будь-якій посаді, коли тільки знайти те, до чого веде природа, а без неї не зроблять щасливими ні багатство, ні великі чини.

Щастя не має матеріальних відповідників, воно є духовною субстанцією. Щасливим може бути лише той, у кого спокійне сумління. «Живые проживаємо, други мои, жизнь нашу, да протѣкают безумныя дни наши и минуты. О всем нужном для течения дней наших промышляємо, но первѣйшее попечение наше пусть будет о мирѣ душевном, сирѣчь о жизни, здравіи и спасеніи ея» [8, с. 349].

Метою людського життя є досягнення вищих добродійностей, і в цьому досягненні людина не повинна ставити собі жодних меж. Пізнаючи себе та самовдосконалюючись шляхом цілковитої перемоги духу та душевного спокою, кожний зможе досягнути щастя.

Висновок. Український любомудр, поет-мислитель Григорій Сковорода, котрий уособлює в собі цілісність серця, розуму та вчинку, є зразком таких намагань. Поставивши в центрі своєї філософської системи людину, її реальні потреби й прагнення, він виходив з необхідності озброїти її засобами досягнення щасливого життя, яке має за основу Епікурову вимогу «живи за природою». Цю тезу мислитель вперше в історії української філософії перетворив на вимогу працювати за «сродністю», яка взаємопов'язана з теорією самопізнання і вченням про загальне щастя. У ній він вбачає одну з найважливіших передумов досягнення людиною щастя, реалізації дійсно людського способу життєдіяльності. Сковорода підходить до ідеї перетворення праці із засобу існування в найпершу природну потребу і найвищу насолоду особистості, бо «сродна» праця, тобто праця за природними нахилами, здібностями визначає життя людини і становить його смисл, духовно збагачує особу і дає можливість їй віднайти свій справжній шлях і своє місце в складній системі суспільних взаємозв'язків і відносин, зорієнтуватися в ціннісно-смісловому універсумі культури.

Г. Сковорода виходив із передумови, згідно з якою людина не може виробити об'єктивного погляду на світ, якщо вона не визначить своє місце в природі та суспільстві. Філософ бачив у пізнанні самої людини ключ до пізнання природи і суспільного розвитку. Людину він розглядав не просто як частину природи, а як особливий маленький світик – мікросвіт, який за складністю своєї організації перевершує всі явища природи,

і який складається з тих же двох натур (зовнішньої та внутрішньої), що й макрокосм. Ідея перетворення людини із зовнішньої у внутрішню, духовну, що є в основі вчення Г. Сковороди, спрямована на внутрішнє життя людини. Шлях до внутрішнього духовного розвитку пролягає через її моральне вдосконалення, вагомість якої визначається її якостями, такими як розум, знання, працьовитість, віра, милосердя, справедливість і проявляється в її справах. Діяльність усіх у суспільстві повинна визначатись природним покликанням, природними нахилами людини до праці, а праця має бути направлена, перш за все, на добробут суспільства. Мета людини – не переробити себе і природу відповідно до надуманих ідей, а розвивати те, що вже закладено в ній, очистити душу, досягти гармонії відповідно до «сродності». Зміст людського життя, існування мислитель вбачає у самопізнанні, якого він прагнув досягти в процесі діалогу з іншими людьми та розмови зі своїм «Я». Вислів «Пізнай самого себе» став поштовхом до його філософствування та визначив напрям до пошуків істини. Філософ сприйняв його як поклик до пізнання взагалі, до вияснення змісту, ролі та меж людського пізнання у відповідності з божистою мудрістю.

За вченням Г. Сковороди, наближення до основ істинного знання – мета і обов'язок кожної людини, що прагне розумного та щасливого життя. Провідником людини в цьому виступає пізнання, яке допомагає розумно вести людські справи, прийти

до розуміння свого місця в суспільстві. Внаслідок цього виникає особлива атмосфера існування, що дозволяє людям реалізувати свої сутнісні сили. Отже в процесі самопізнання людина знаходить сенс свого буття, змінюється і вдосконалюється як сама, так і суспільні стосунки.

Масштабність мислення Г. Сковороди найповніше виявляється у концепції «сродної» праці, акцентованої таким чином, що природа постає одним з найважливіших центрів світобудови. У природі все влаштоване розумно і людина повинна зріднитися з нею і жити в гармонії. Природа для Г. Сковороди була джерелом радості, спокою, щастя, давала поштовх людині для творчості. Мислитель вважав, що свободу, духовне задоволення можна знайти лише у єдності з природою. Свій життєвий ідеал він порівнює з образом зеленої верби над чистою водою. Автор шукає свої ідеали в простому оточенні на лоні природи, яка надихає його на роздуми та самопізнання.

В самопізнанні та творчій активності людини виявляється її прагнення до самореалізації. Сутність перетворення праці в першу життєву потребу полягає у перевтіленні її (праці) у творчий процес, у формуванні потреби в праці, як в творчості. Отже етичною стороною творчості виступає активна життєва позиція людини, її зацікавленість ставлення до праці, коли вирішальним стимулом до неї є сама діяльність як необхідна, внутрішня потреба людини у виявленні та реалізації власних сутнісних сил через «сродність».

Список літератури:

1. Бичко А., Бичко І. Концентрично-бароковий контекст української філософії: феномен Сковороди. Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. К.: Інститут філософії АН України, 2003. С.51–78.
2. Горак Г. Природа в контексті екзистенції української людини. Філософія. Антропологія. Екологія 2001: Ноосферна альтернатива та нові пізнавальні стратегії. К.: Стило, 2001. С.51–60.
3. Горський В.С. Історія української філософії: Навч. посібник. 4-е видання, доп. К.: Наук. думка, 2001. 376 с.
4. Нічик В.М. Реформаційні й гуманістичні ідеї в братських школах. Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.). К.: Наукова думка, 1990. С. 134–167.
5. Огородник І., Русин М. Історія української філософії. К.: Академвидав, 2008. 624 с.
6. Попович М.В. Нарис історії культури України. К.: Артк, 1999. 728 с.
7. Сковорода Григорій. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. К.: Наукова думка, 1983. 345 с.
8. Сковорода Григорій Повне зібрання творів. Григорій Сковорода. У 2-х т. К., 1973. Т. 1. 532 с.
9. Сковорода Григорій Повне зібрання творів. У 2-х т. К., 1973. Т. 2 567 с.
10. Словник символів / За заг. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. К.: Ред. колегія часопису «Народознавство», 1997. 156 с.

ЦЕННОСТНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ КОНЦЕПТА СЧАСТЬЯ В ФИЛОСОФИИ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ

В статье раскрывается концепция счастья Григория Сковороды как основа личностного бытия, самореализации и творческой деятельности человека. Анализируется проблема человека, его существования. Жизнь человека должна быть радостной, а сделать ее такой может только он сам. Григорий Сковорода утверждает, что счастье достижимо для всех. Для того, чтобы его познать, не обязательно постичь сложную философскую материю или приобщиться к кругу избранных. Счастье – просто и по содержанию, и по форме. Особое внимание обращается на самопознание как осмысление высшего закона исторического, по самой своей сути, бытия человека, которое Сковорода трактует в самом общем плане. Раскрыты философские взгляды украинского философа, которые проявляются в свободе самовыражения, в поисках счастья, истины и познании самого себя.

Ключевые слова: философия, познание, самопознание, счастье, бытие, человек, личность, общество, духовные ценности.

VALUABLE MEASUREMENTS OF THE CONCEPT OF HAPPINESS IN PHILOSOPHY GREGORY SKOVORODA

The article deals with the concept of self-knowledge as a basis G. Skovoroda personal life, self-fulfillment and human creativity. The problem of man, his happiness and how to achieve this happiness. Particular attention is drawn to the self-understanding as a higher law of historical by its very nature of being human, which G. Skovoroda treats in a very general sense, namely as the unity of the human understanding itself, microcosm, macrocosm with. Revealed philosophies of Ukrainian philosopher, manifested in freedom of expression, in search of happiness, truth and self-knowledge. The meaning of life in the philosophy of the Ukrainian philosopher is manifested in self-knowledge and self-perfection, in the disclosure of man himself. The main focus of the philosopher has focused on the problem of man and his happiness. The scale of G. Skovoroda's thinking is most fully manifested in the concept of "related" work emphasized in such a way that nature is one of the most important centers of the universe. In nature, everything is arranged intelligently and man must become acquainted with it and live in harmony. Nature for G. Skovoroda was a source of joy, peace, happiness, gave impetus to man for creativity. The thinker believed that freedom, spiritual satisfaction can be found only in unity with nature. He compares his ideal of life with the image of a green willow over clear water. The author seeks his ideals in a simple environment in the bosom of nature, which inspires him to think and self-knowledge. The ethical side of creativity is an active life position of man, his interested attitude to work, when the decisive stimulus to it is the activity itself as necessary, the inner need of man to identify and realize their own essential forces through "affinity".

Key words: philosophy, cognition, self-knowledge, consciousness, happiness, man, personality, society, is spiritual.